

POLİTİK BİR ROMAN ÖRNEĞİ OLARAK TARIK BUĞRA'NIN DÖNEMEÇTE ADLI ROMANI

Tarık Buğra's Novel Named "Dönemeçte" As an Example of A Political Novel

Seyfettin ARSLAN

Hacı Bayram Veli Üniv., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi

E-posta: seyfettinarслан@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-4187-7747

Öz

Politik roman, toplumsal yapıyı, siyasi gelişmeleri ve ideolojik çatışmaları edebi bir çerçevede ele alan bir roman türü olarak tanımlanır. Bu tür romanlarda bireysel hikâyeler, daha çok geniş ölçekli siyasal dönüşümlerin ve toplumsal kırılmaların gölgesinde şekillenir. Politik roman hem dönemin atmosferini yansıtmaları hem de birey-toplum-siyaset ilişkisini incelemesi bakımından önemli bir edebi türdür. Tarihsel ve siyasal gelişmelerin edebi eserler üzerindeki etkisi, Türkiye örneğinde belirgin bir şekilde izlenebilmektedir. Özellikle roman türü, siyasal dönüşümlerin birey ve toplum üzerindeki etkilerini yansıtmaları işlevi görmüş; bu bağlamda politik roman türünün oluşumu ve gelişimi büyük ölçüde Türkiye'nin yakın tarihsel sürecinden beslenmiştir. Tarık Buğra'nın Dönemeçte romanı, çok partili hayata geçiş sürecini merkeze alarak dönemin siyasal ve toplumsal dönüşümünü irdeleyen bir dönem romanıdır. 1946-1948 yılları arasında geçen Dönemeçte romanı, genç Cumhuriyet'in çok partili hayata geçiş sürecindeki siyasal dönüşümünü, üretici-tüketici davranışlarındaki değişim ve devlet otoritesinin toplumsal etkileri üzerinden ele alır. Romanda Demokrat Parti'nin yükselişi, Halk Partisi'nin ve İsmet İnönü'nün temsil ettiği eski düzenle karşılaştırılarak verilir. Tarık Buğra, dönemin iktidar değişimini ve bu değişimin halk üzerindeki ekonomik ve sosyal etkilerini ele alırken, özellikle aydınların bu sürece bakışı ve halkla olan mesafesi üzerinde durur. Bu çalışmada, Tarık Buğra'nın *Dönemeçte* romanı; tarihsel bağlamı, politik roman özellikleri ve toplumsal çözümlemeleri bakımından ele alınacak; edebi bir anlatı üzerinden dönemin siyasal atmosferinin nasıl yansıtıldığı irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Politik Roman, Toplumsal Yapı, Siyasal Değişim, Tarık Buğra, Çok Partili Sistem.

Abstract

The political novel is defined as a genre of fiction that addresses social structures, political developments, and ideological conflicts within a literary framework. In such novels, individual narratives are often shaped under the shadow of large-scale political transformations and societal ruptures. The political novel is a significant literary genre both for its reflection of the era's atmosphere and its examination of the relationship between the individual, society, and politics. The influence of historical and political developments on literary works can be distinctly observed in the case of Turkey.

Particularly, the novel as a genre has served to reflect the impact of political changes on individuals and society; in this context, the formation and evolution of the political novel have been largely shaped by Turkey's recent historical trajectory. *Dönemeçte* (At the Turning Point) by Tarık Buğra is a period novel that examines the political and social transformation of its time, focusing on the transition to a multi-party system. Set between 1946 and 1948, *Dönemeçte* explores the political transformation of the young Republic during its shift to multi-party politics, analyzing changes in producer-consumer behaviors and the societal effects of state authority. The novel presents the rise of the Democratic Party in contrast with the old order represented by the Republican People's Party and İsmet İnönü. While depicting the power shift of the period and its economic and social consequences on the public, Tarık Buğra particularly emphasizes the intellectuals' perspective on this process and their detachment from the masses. This study will analyze *Dönemeçte* by Tarık Buğra in terms of its historical context, characteristics as a political novel, and social critiques, examining how the political atmosphere of the era is reflected through literary narrative.

Keywords: Political Novel, Social Structure, Political Change, Tarık Buğra, Multi-Party System.

Politik Roman

Roman türü, edebiyat tarihinin başlangıcından günümüze kadar uzanan süreçte sadece estetik bir anlatı biçimi olmanın ötesine geçmiş; düşünsel yapılar, ideolojiler, toplumsal dönüşümler ve siyasal paradigmalara iç içe gelişen çok katmanlı bir yapı sergilemiştir. Özellikle modernleşme ve ulus-devlet süreçlerinin belirleyici olduğu dönemlerde roman, bir toplumun bilinç tarihini anlamada vazgeçilmez bir kaynak haline gelmiştir. Bu nedenle herhangi bir kültürel ya da tarihsel çözümleme girişimi, romanın toplumsal, siyasal ve düşünsel kavşaklarındaki izleri takip etmek zorunda kalmaktadır. Roman, yalnızca hayatı yansıtmakla kalmaz; aynı zamanda onu biçimlendirme potansiyeline sahip bir anlatı alanı olarak işlev görür. Romanın bu çok yönlü yapısı, edebiyat ile siyaset arasında yüzeyde varmış gibi görünen mesafenin, aslında son derece güçlü bir etkileşimle örüldüğünü göstermektedir. Edebiyatın siyaseti kavramsallaştırma çabaları kadar, siyasetin edebi anlatı üzerinde bıraktığı izler de karşılıklı bir etkileşimin göstergesidir. Bu iki alan, kimi zaman doğrudan, kimi zaman örtük biçimde birbirlerinin sınırlarını genişletmekte; meşruiyet alanlarını sağlamlaştırmak adına karşı alandan tematik, ideolojik ya da estetik unsurlar devşirmektedir. Siyaset, edebiyattan özellikle retorik güç bağlamında yararlanırken; edebiyat da siyasal yapıların sunduğu ideolojik çeşitlilikten ve yaşam tarzı alternatiflerinden beslenerek kendi anlatı derinliğini artırma olanağı bulur.

Siyaset, hayatın tüm alanlarını etkileyen bir olgu olarak sosyal dinamiklerin merkezinde yer almakta; bu nedenle insanı ve toplumu odağına alan edebiyatla, özellikle de romanla güçlü bir ilişki kurmaktadır. Romanın toplumsal bir arka plan üzerinde şekillenmesi, edebi metinlerin sıklıkla siyasal, ekonomik ve kültürel bağlamlara gönderme yapmasına neden olmuştur. Bu durum, roman aracılığıyla insanın politik konumuna dair çıkarımlar yapılmasını ve kimi zaman belirli bir ideolojik bakış açısının savunulmasını beraberinde getirmiştir. Siyasal olayların birey yaşamı üzerindeki etkisinin yoğun olarak

hissedildiği dönemlerde yazılan romanlar için politik roman tanımlaması kullanılagelmıştır. Bu tanım, doğrudan bir türü ifade etmekten çok, siyasal kavramların, çatışmaların ve olayların anlatı içinde baskın şekilde yer aldığı; okuru siyasal meseleler üzerine düşünmeye yönelten romanları nitelemek amacıyla kullanılmaktadır. Ancak siyasetin doğasındaki belirsizlik, insan davranışlarının çok yönlülüğü ve bireysel eylemlerin siyasal olandan ayrıştırılmasındaki zorluk, siyasal roman türüne dair net bir tanım yapılmasını güçleştirmiştir. Dolayısıyla, politik roman kavramı üzerine yapılan tanımlar, bu türün bazı temel özelliklerini ortaya koysa da ortak ve kesin bir tanım üzerinde uzlaşılammıştır. Sabri Eyigün politik romanı şöyle tarif etmektedir: *“Politik ögenin diğer öğelerden daha ağırlıklı olarak ele alındığı, roman kişilerinin politik yaşamın içinden kişiler olduğu ve olayın politik olay ve olgularla doğrudan ilişkili olduğu, politik bakış açısına sahip romanlardır. En büyük özelliği yazıldığı dönemin sosyopolitik sorunlarını edebiyata taşıması olmasıdır. Bu bağlamda sadece konunun politik olması yeterli değildir. Ele alınan konunun aynı zamanda politik ilişkiler içinde, politik bir bakış açısıyla anlatılması da gerekmektedir.”* (Eyigün, 2003: 66–67) Politik romanlarda yaşanmış dış gerçeklikler genellikle romanın yazıldığı toplumda yaşanmış siyasal ve ideolojik bir olaya dayanmaktadır. Bundan da anlaşılabilceği gibi bu gerçeklik yazarın bilinç düzeyinden geçirilmiştir ve doğrudan dış gerçekliğin yansıması değildir. Okuyucu bu noktada anlatılanın somut bir gerçek olarak anlaşılmasının kendisinden istenilmediğinin bilincindedir.

Irving Howe’a göre ise politik roman; politik düşüncelerin anlatı içinde belirleyici bir rol üstlendiği ya da politik çevre koşullarının diğer tüm bağlamsal unsurlar üzerinde baskınlık kurduğu, ya da hem politik düşüncenin hem de siyasal çevresel etmenlerin egemen olduğu varsayılan anlatıları kapsar. (Howe, 1987:71-74) Ne var ki, Howe’un bu yaklaşımı her ne kadar politik romanı tanımlamak adına önemli bir çerçeve sunsa da türün sınırlarını belirleme açısından yeterli görülmemektedir. Zira yalnızca politik düşünce ve bağlamsal öğelerin varlığı, bir anlatıyı doğrudan bu kategoriye yerleştirmek için tek başına yeterli ölçüt oluşturmamaktadır. Mehmet Samsakçı ise *“politik roman, çeşitli kültür problemlerinin ve ferdi-içtimai kırılmaların ötesinde her şeyden önce politikaya, yani gerçek veya kurmaca isimler ve teşekküller etrafında devlet yönetimine, siyasi anlamda topluma yön vermeye veya onu değiştirmeye yönelik hamlelere, çekişmelere yer verir.”* demektedir. (Samsakçı, 2021:12)

Murat Belge *“Politik Roman Üzerine”* isimli yazısında bu türün dünya edebiyatındaki doğuşunu anlatır. Sanatın başlangıçta politikadan bilinçli bir şekilde uzak tutulduğunu dile getiren Belge, bu tavrın zamanla tersine döndüğünü ve politikanın sanatın bilinçaltında yeniden kendine yer bulduğunu ifade eder. Ona göre, yaşamın doğası gereği politikasız olması mümkün değildir; dolayısıyla sanat da kaçınılmaz olarak bu gerçeklikle yüzleşir. Bununla beraber politikanın her zaman var olduğunu ve bir süre sonra romanlarda da görülmeye başlandığını söyler: *“Sanattan kovulan politika olanca şiddetiyle vardı. Böyle olunca, bazı sanatçıların bu konuyu da işlemek istemeleri kaçınılmaz bir şeydi. Dolayısıyla burjuva roman geleneği içinde bir yandan “roman” yazıldı, bir yandan da tek tük “politik” romanlar yazıldı. Temelde bir kavrayış eksikliğini yansıtan politik roman türüne böyle varıldı”*. (Belge, 2016:79-80).

Politik roman, genel hatlarıyla politik düşüncelerin anlatı içerisinde belirleyici bir rol üstlendiği ya da siyasal atmosferin romanın arka planını oluşturduğu bir edebi türdür. Bu tür eserlerde, anlatının temel çatışma unsurları genellikle siyasal meseleler etrafında şekillenir ve olay örgüsü bu temalar doğrultusunda ilerler. Siyasal romanın ayırt edici özelliklerinden biri, soyut düzeydeki ideolojik yapılar ile bireyin somut yaşam deneyimlerini dengeli bir biçimde harmanlamasıdır. Bu bağlamda, yazar ne yalnızca kuramsal fikirleri ön plana çıkarır ne de bireysel yaşantıyı merkeze alarak siyasal bağlamı arka planda bırakır; aksine, her iki düzlemi karşılıklı etkileşim içinde sunar. Politik roman, yalnızca ideolojik bir duruş sergilemekle yetinmez; aynı zamanda bireyin dünyasına dair anlayışı derinleştirerek, okurun ideolojilere dair daha karmaşık ve insanileştirilmiş bir bakış açısı geliştirmesine olanak tanır. Bu romanların amacı okuyucunun siyasal görüşünü doğrudan ve kökten değiştirmek değildir; ancak ele alınan fikirler aracılığıyla okuyucuyu düşünmeye sevk eden, eleştirel farkındalık geliştirmesine katkıda bulunan ve belirli ölçüde ikna etmeye çalışan bir yapı taşır. Bununla birlikte, politik roman yazarının taşıması gereken önemli bir sorumluluk da ideolojik tarafsızlıktır. Romanda temsil edilen farklı düşünce biçimleri arasında belirgin bir tarafgirlik hissedildiğinde, bu durum özellikle eleştirel okuma pratiğine sahip bilinçli okuyucular açısından eserin inandırıcılık düzeyini zedeleyebilir. Bu nedenle politik romanın gücü, yalnızca içerdiği siyasal düşüncelerden değil, aynı zamanda bu düşünceleri çok boyutlu, dengeli ve estetik bir yapı içinde sunabilmesinden kaynaklanır.

Politik Bir Roman Örneği Olarak Dönemeçte

Türk edebiyatının önde gelen yazarlarından biri olan Tarık Buğra, özellikle hikâye ve roman türlerinde verdiği eserlerle edebi kimliğini güçlü biçimde ortaya koymuştur. Millî romantik bir duyarlılığa sahip olan yazar, tarihsel olaylara dayanan romanlarının yanı sıra, toplumsal sorunlara eğilen eserleriyle de dikkat çekmiştir. Bu yönüyle Tarık Buğra'nın edebi evreni, yalnızca bireysel duyguların değil; aynı zamanda toplumsal dönüşümlerin ve siyasal yapıların da yansıtıldığı zengin bir anlatı alanı olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, yazarın 1976 yılında Tercüman gazetesinde tefrika edilen ve 1980 yılında Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanan Dönemeçte adlı romanı, onun eleştirel gerçekçi anlayışının örneklerinden biri olarak öne çıkar. (Yılmaz, 2012:187) Dönemeçte, Türkiye'nin tek partili sistemden çok partili hayata geçiş sürecine, yani 1946-1948 yıllarına odaklanmakta ve bu tarihsel dönemeçte yaşanan siyasi, toplumsal ve bireysel kırılmaları edebi bir zemin üzerinden işlemektedir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarda, Demokrat Parti'nin ise muhalefette olduğu bu yıllar, romanın sosyo-politik arka planını oluşturur. Romanın yüzeyde sunduğu hikâye örgüsü, her ne kadar küçük bir kasabada geçen bir aşk öyküsü etrafında şekillense de anlatının derin yapısında politik eleştiri ön plana çıkar. Buğra, kasabayı bir tür '*mikro mit*' olarak konumlandırarak, yerel düzeydeki çatışmalar ve dönüşümler üzerinden Türkiye genelindeki siyasal ve toplumsal değişimi sorgular. Kasabadaki dönüşüm, özellikle köylü-memur ayrışması üzerinden şekillenirken, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti temsilcileri aracılığıyla siyasal kurumların işleyişine yönelik eleştirel bir perspektif geliştirilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1946 yılına kadar geçen süreçte, siyasal yapı tek parti rejimi etrafında şekillenmiş ve ülke Cumhuriyet Halk Partisi'nin kesintisiz yönetimi altında kalmıştır. Ancak 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte, Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçişin ilk adımları atılmıştır. Bu siyasal değişim, uzun yıllar boyunca tek partili yönetimin kontrolü altında kalan geniş halk kesimleri tarafından büyük ölçüde olumlu karşılanmıştır. Demokrat Parti'nin kurulması, yalnızca siyasal bir alternatifin doğuşunu değil; aynı zamanda halkın siyasal sürece katılım yönündeki taleplerinin de görünür hâle gelmesini sağlamıştır.

Tek parti ve şeflik rejimine karşı açık bir muhalefet içinde olduğu görülen romanın başkahramanı Dr. Şerif, başlangıçta çok partili hayata geçişle birlikte ortaya çıkan demokrasi havasından memnuniyet duymuştur. Bu dönemi ülke için önemli bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Ancak süreç ilerledikçe, gelişmelerin yeniden otoriterliğe ve özgürlük yoksunluğuna yönelmesi, onun bu süreci bir trajedi olarak görmesine neden olmuştur. Şerif, bu demokratik denemenin sancılı olacağını öngörmüş; hatta en az bir ya da iki neslin bu süreçte feda edileceğine inanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında birçok ülkenin şeflik düzenini terk ederek çok partili demokratik rejimlere geçiş yaptığı bir dönemde, Türkiye'nin de bu yönelimi benimsemesini hem gerekli hem de olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Ancak Şerif'e göre Türkiye'nin en büyük sorunu, bu geçişe dair deneyim eksikliğidir. Avrupa ülkeleri demokrasiye geçiş sürecini kademeli ve sindirilmiş biçimde yaşamışken, Türkiye hiçbir sağlam zemin ya da tarihsel birikim oluşturmadan bu siyasal yapıyı benimsemeye çalışmıştır. Bu nedenle ülkede neredeyse herkes siyaset sahnesine atılmış, kendini her konuda yetkin ve yeterli görmüş; bunun sonucunda ise siyasal tartışmalar kısa sürede hakaret ve küfre varan bir üsluba evrilmiştir.

Dönemeçte romanının anlatı dünyasında bu tarihsel kırılma, özellikle taşra ölçeğindeki bir kasaba üzerinden temsil edilir. Buğra sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeyle ilgili birçok konuya birden temas etmektedir. Bunların başında, ilçenin II. Dünya Savaşı sonrasında hızla değişmesi gelmektedir. Köylerde tarım gelirlerinin artmasıyla köylüler ilçeye göç ederek yerleşmeye başlamışlar, bu yüzden satılık ev fiyatlarında büyük bir artma olmuştur. Bu durum kentleşmenin ülkemizde taşıdığı bir başka boyut ve dönemeci ifade etmektedir. (Yalçın, 2017:527) Köylülerin ellerinin para görmesiyle yaşam biçimleri de sağlıksız bir şekilde değişmeye başlamıştır. *"Savaş bitmiş, buğday altın değerine ulaşmıştır. Köylü, sigaranın, rakının en pahalısına saldırıyor. Köyünde elektrik yok, elektrikle çalışan buzdolabını vurduğu gibi tatar arabasına, kağnısına evine götürüyor, teldolap yerine kullanıyor. Sağlığına düşkünlüğü de buna göre artmış; vara yoğa doktora dayanıyor, "Bi iğne yapıver bana da doktor bek," diyor. "Bir şeyin yok. Aslan gibisin," diyen doktordan hiç mi hiç hoşlanmıyor. Rakıyı, sigarayı karaborsaya düşürmüş, aburcuburlu sarhoşluğunun ağrıları, sızıları, kesiklikleri önemli hastalık sayılsın, önemsensin ve iyileştirilsin istiyor..."*(Buğra, 2022:13).

Herkesin hızla zengin olduğu ama yozlaştığı bir dönemi anlatan Tarık Buğra, siyaset kurumu içinde özellikle niteliksiz insanların yer almasından endişe etmekte, bu durumu eleştirmekte ve ayakların baş olduğu bir yapıda yaşanacakların ülkenin hayrından çok şerrine olacağına inanmaktadır. Bu durumu da romanın girişinde şöyle aktarır: *"Belki de ayaklar baş olacak, bilgisiz ve düşüncesizlerin yaygarası, saldırganlığı, bilen ve düşünebilenleri*

sindirecekti. Doğruyu, millete ve memlekete yararlıyı görenler safsatanın, mugalâtanın boğuntusuna getirilecek, millet kendisinin ve memleketin, sabır isteyen, çaba isteyen köklü menfaatlarını yakıp yıkan, onlara saldıran bir ordu durumuna düşürülecekti. Bu milletin ikiye, belki de üçe, dörde bölünmesi, bu bölünmelerin de barışa yanaşmaz düşmanlıklar olup çıkması beklenebilir, bu düşmanlıkların da üçkâğıtçılar ve ihtirastan gözleri dönmüş kimselerce körüklenmesi önlenemez hâle gelebilirdi. Daha şimdiden herkes politikacı olup çıkmıştı: Daha donunu bağlamasını, doğru dürüst abdes bozup abdes almasını beceremeyen ve üç kuruşluk işini yürütemeyip üç buçuk kuruşluk varlıklarını nasıl kullanabileceklerini bilmeyenler bile Devlet yönetimi ve yöntemi için çene yarıştırmaya girişmiş bulunuyordu.” (Buğra, 2022:42-43).

Toplum hem iktidarın hem de muhalefetin hatalı bir şekilde şekillendirdiği ve yanlış yönettiği bir dönemeçte takılıp kalmış, bu dönemeçten çıkmak yerine yerinde saymaktadır. Bu çıkmazdan kurtulma arzusu da giderek artmaktadır. Yazar, liyakatten yoksun, ehliyetsiz kadroların kişisel hırsları üzerine inşa edilen siyasi zihniyeti eleştirerek, devlet yönetiminin ne denli ciddi bir iş olduğunu vurgular. Tarık Buğra'nın *Dönemeçte* adlı romanında, okuma yazma bilmeyen Karcı Yusuf'un bir yıl içinde kasabada Demokrat Parti'yi kurma çabası ve kurnazlıkları ele alınır. Karcı Yusuf, tam anlamıyla bir siyasi oyun ustasıdır. Asıl gücünü insanları etkileyebilme becerisinden alır. Her şeyi halk adına ve onların beklentilerine birebir karşılık verecek biçimde dile getirir. *“Yükseköğrenim yapmışlardaki çekingenliğe, hatta sinmişliğe karşı, Karcı Yusuf ve arkadaşlarındaki ataklık, savaşçılık, yılmazlık ve korkusuzluk, halkı sarıyor, hatta büyülüydü.”* (Buğra, 2022: 45) Bu ifadelerle yazar, çarpıcı bir toplumsal çelişkiye işaret etmektedir. Eğitimli kesimin toplumda daha etkili, daha öncü bir rol oynaması beklenirken aksine onların çekingen, silik hatta pasif bir tavır sergilediğini vurgulamaktadır. Buna karşılık Karcı Yusuf ve onun gibiler —ki okuma yazma bilmeyen, sistem dışı bireyler— atılganlıkları, korkusuzlukları ve mücadeleci tavırlarıyla halk üzerinde büyük bir etki yaratıyor. Bunun yanı sıra siyasetin ülke için önemini fark eden Fakir Hâlid gibi değerler de mevcuttur. Bu nedenle roman kahramanlarından Dr. Şerif 'i politikaya atılması konusunda ikna ederek yönlendirir. Fakir Halit, ilçede yaşanan siyasal gelişmelerin ülke siyasal yapısına olası etkilerini fark etmekte ve bu durum karşısında endişe duymaktadır. Zira mevcut siyasal yapı içerisinde nitelikli olmayan kişilerin Ankara'ya milletvekili olarak gitmesi halinde, ülkenin bundan büyük zarar göreceğine inanmaktadır. Fakir Halit siyasi gelişmeleri anlayan insanlara sormayı düşünür ama: *“Sezişti bu sadece. Konuyu bu işleri iyice bilen, aklı eren biriyle, mesela Doktor Şerif ile konuşmak isterdi. Ama onlar kendi âlemlerine dalıp gitmişlerdi. Şehir kulübü, etrafı kalelerle, aşılmaz surlar ve hendeklerle çevrili bir derebeyi konağına benzerdi. Girilemezdi oraya. İçindekiler dışarıya çıktıkları zaman da zırlara bürünmüş gibi idiler; atlarını mahmuzlayıp dörtnala geçer gibiydiler. Bu yüzden de kendisine değilse bile, halka kala kala Karcı Yusuf'lar kalıyordu.”* (Buğra, 2022:45-46)

Dönemeçte romanının toplumsal ve siyasal bağlamı, Türkiye'nin tek partili sistemden çok partili siyasal yaşama geçiş sürecine tekabül eden 1947 yılı etrafında şekillenir. Bu dönem, halkın uzun yıllar boyunca tek parti yönetiminin otoriter ve merkezî yapısı altında biriken memnuniyetsizliklerini açıkça dile getirmeye başladığı, siyasal alanda yeni bir yönelim ihtiyacının belirginleştiği yıllardır. Demokrat Parti'nin kurulması ve Celal Bayar ile Adnan Menderes'in Anadolu'yu karış karış gezerek halkla doğrudan

temas kurmaları, bu yeni dönemin sosyo-politik dinamizmini beslemiştir. Bu gelişmeler, halkın siyaset kurumuna yabancı olmaktan çıkıp, daha aktif bir özne hâline geldiği bir süreci işaret eder. *Dönemeçte*, dönemin siyaset kurumundaki yozlaşmayı ve halk-devlet arasındaki mesafeyi gözler önüne sermesi açısından dikkate değerdir. Özellikle uzun yıllar boyunca iktidarı elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, halktan uzaklaşan yönetim anlayışı, romanda eleştirel bir bakış açısıyla yansıtılır. Parti, halkın ihtiyaçlarını görmezden gelen, giderek korku uyandıran bir iktidar aygıtına dönüşmüştür. Bu yönüyle roman, siyasal gücün halktan kopmasının yaratabileceği otoriterleşme eğilimini, yerel bağlamda gözlemlenebilir kılar. "...Kükreyivermişti Şerif: Ağa, Ağa; bırak şu itleri. Sıkıysa bir de Milli Şef için, şu despot, şu köpekleştiren düzen için açsınlar ağzını." "Gerçekten de anında cezalandırmadığı veya cezanın ne olduğunu bilmedikleri için Tanrı'ya karşı kabadayılaştan bu adamlar, Milli Şef bir yana, onun kaymakamına, parti başkanına kavuk sallarlardı." (Buğra,2022:38) Bu ifadelerle Tarık Buğra, siyasal yapının halk üzerindeki baskısını ve bireylerin iktidar karşısındaki edilgenliğini çarpıcı bir dille gözler önüne serer. "Despot, köpekleştiren düzen" gibi ifadeler, tek parti yönetiminin otoriterliğine doğrudan bir eleştiri niteliğindedir. Halkın yerel güç odaklarına karşı cesaret gösterirken, merkezi otoriteye karşı suskun kalışı, siyasal korkunun ve içselleştirilmiş itaatin göstergesidir. Roman, özellikle "kavuk sallamak" gibi söylemler aracılığıyla halkın iktidarla kurduğu çıkarıcı ve teslimiyetçi ilişkiyi eleştirir. Bu yönüyle eser, yalnızca bireysel değil, yapısal bir siyasal yozlaşmayı da ifşa eder. Tarık Buğra, uzun süredir tek başına iktidar olan Halk Fırkası'nın üyelerinin her şeyi kendi malı sayan ve kendisi gibi olmayanlara bakışını eleştiren bir pasajla dönemin siyasi atmosferini de başarıyla aktarmaktadır: "Bir kere Devlet'i kendi malları sayan ve onun kuvvetlerini hoyratça kullanan Halk Partililer vardı. Belediye, Demokrat Parti'ye geçenlerin, hattâ yakınlık gösterenlerin bahçelerine su vermez olmuştu. Kaymakam, tapucu veya mal müdürü ve ötekiler, asıl düşünceleri ne olursa olsun Halk Partisi İlçe Başkanının sözünden çıkmıyordu. Bunların aralarında bir de Demokratlara karşı düpedüz gaddarlaştanlar vardı. Öte yanda Demokratlar da halkın gözünü yıldırırmaya, sırasına göre de vaatlerde bulunmaya başlamışlardı" (Buğra, 2022:44).

Tarık Buğra'nın romanıyla, sadece tek parti yönetiminin otoriter yapısını değil, aynı zamanda dönemin genel siyasal atmosferini ve sistemsel yozlaşmayı da hedef alır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarını korumak adına devletin gücünü baskı aracı olarak kullanması, demokratikleşme sürecinin ne denli sorunlu işlediğini ortaya koyar. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen savaş sonrası dönemde yaşadığı ekonomik ve sosyal durağanlık, romanda "ölü bir atmosfer" olarak betimlenir.

Buğra, yalnızca mevcut iktidarı değil, iktidara alternatif olarak ortaya çıkan Demokrat Parti'yi de eleştirmekten geri durmaz. Demokrat Parti, halk nezdinde bir umut gibi belirse de romanda bu partinin de yozlaşmış yapının dışında kalamadığı, iktidar hırsı ve güç mücadelesi içinde benzer hatalara sürüklendiği gösterilir. Böylece yazar, sorunun sadece bir partiden ibaret olmadığını; tüm siyasal yapının sorgulanması gerektiğini vurgular. Romanda politika, çoğunlukla yaşamda başarısız olmuş, kendi geçimini dahi sağlayamayan bireylerin bir kurtuluş yolu olarak gördüğü, çıkar temelli bir alan olarak betimlenir. Ancak yazar, bu kurumu yalnızca yozlaşmış yönleriyle değil; politikanın ülke adına taşıdığı önemi kavrayan, idealist bir duruş sergileyen Fakir Hâlid gibi

karakterler aracılığıyla da ele alır. Bu yönüyle politika hem eleştirilen hem de umut vadeden çok katmanlı bir zeminde sunulur.

“Yönetim kuruluna imzasını atamayacaklar bile girdi. Bununla beraber Fakir Hâlid’i asıl korkutan ve endişelere düşüren şey onların bilgisizlikleri değildi; hırsları idi, hınçları idi. Adamların gözleri kararveriyordu. Sofrayı ele geçireceklerine kesin olarak inanıyor, bunun için de yetenek metenek düşünmeden, hak hukuk aramadan sadece içlerini tutuşturan hırsa, oburluklarına bağlı çorba tasına, börek tepsisine en yakın yeri ele geçirmeye bakıyorlardı.” (Buğra, 2022:45) Romandaki bu pasaj, siyasete sonradan dâhil olan kişilerin bilgisizlikleriyle değil, kontrolsüz hırslarıyla tehlikeli hâle geldiklerini vurgular. Fakir Hâlid’in gözünden aktarılan bu sahnede, siyasal kadroların liyakate değil kişisel çıkar, hınç ve intikam duygularına göre şekillendiği görülür. Yazar burada, siyasetin halk tabanına yayılmasıyla birlikte ortaya çıkan yozlaşma eğilimini sorgular. *“Sofrayı ele geçirmek”* ve *“çorba tasına en yakın yeri kapmak”* gibi ifadeler, iktidarın bir hizmet aracı olmaktan çıkıp ganimet gibi algılandığı bir siyasal ortamı metaforik biçimde yansıtır. Buğra’nın eleştirisi yalnızca yönetimdeki elitlere değil, iktidarın cazibesine kapılan, liyakatten uzak yeni aktörlere de yöneliktir. Bu yönüyle pasaj, hem bireysel düzeyde ahlaki bir çöküşü hem de sistemsal bir yozlaşmayı görünür kılar.

Tarık Buğra dönemi eleştirirken özellikle Demokrat Parti’ye ciddi eleştiriler yöneltmekte, partinin halkın duygularını istismar eder bir durumda olduğunu iddia etmektedir. Ankara’dakiler için ona göre, önemli olan iktidar olmaktan başka bir şey değildir. Ezan, inkılaplar, namus gibi değerler oy almak için kullanılan birtakım sözlerden başkası değildir: *“Görünen köy kılavuz istemez,” diyor ve bugünlerin -böyünlerin- tablosunu hem çarpıcı hem de uyancı bir biçimde çiziveriyordu: “Angara’dakiler hükümet bizim olsun da nası olursa olsun derler. İşleri güçleri yapcaz, etcez demekten öte gitmez. Din iman, ezeni Arapça okutucez derler. Bi hükümet oluverseler, bi de ezeni Arapça okutuverseler memlekette bitek namussuz, bi tek hırsız, hayırsız ne kalmaycek.. buna inandırırılar yazık cahal milleti. Eee? Bunları kime dedirtebilirler?”* (Buğra, 2022:189).

Buğra’ya göre Ankara farklı Anadolu farklıdır. Ankara’da bir tiyatro sergilenmektedir. Herkes halkı bir diğerine karşı kime sevk ederken, Ankara’da dostça vakitler geçirmekte, sanki söyledikleri sözleri birbirlerine söylememiş gibi samimi davranmaktadır. Tarık Buğra için demokrasi bir oyundur. Halkın kandırıldığı, halkın gerçek dertlerinin umursanmadığı, kazananların hep aynı kişiler olduğu bir oyun. Bu düşüncesini de Dönemeçte romanında şöyle dile getirmektedir: *“...Ama, doktor, adı gibi biliyordu ki, aynı oyun bütün Türkiye’de oynanmaktadır. Baş sorumlular halkın karşısında öyle konuşmakta, ellerinden geldiğince kışkırtıcı davranmakta, Başkent diyaloglarında ise, çekindikleri akli erenlere karşı, demokrasinin bir “fazilet rejimi” olduğunu ve kendilerinin de halkın da bu rejime lâayık ve hak kazanmış bulunduklarını ispatlamaya çalışmaktadırlar; en büyük çabaları bu olmaktadır. Basın da aynı oyunu kendi geniş çerçevesinde ve onlar adına sahnelemektedir. Halkın kavrayamadığı gerçek mesele ve ihtiyaçlarını umursayan yoktur. Belki bu bir kötü niyet sonucu değildir; ama sebebin o mesele ve ihtiyaçlarından uzak düşüş olduğu kesindir.”* (Buğra, 2022:199).

Tarık Buğra, Dörtlü Takrir'in gündemde olduğu günlerde toplumda siyasetle ilgilenme arzusunun belirgin biçimde arttığını ifade eder. Anlasın ya da anlamasın, bilsin ya da bilmesin hemen herkesin Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan gibi isimler etrafında yorumlarda bulunduğunu belirtir. Buğra, kendi kapalı sosyal çevresi içinde hoşça vakit geçirenlerin uğrak yeri olan Şehir Kulübü'nde bile "*siyasal haklar*", "*siyasal özgürlükler*", "*demokrasi*" ve "*demokratik*" gibi kavramların konuşulmaya başlandığını aktarır. Ancak kısa bir süre sonra, bu kavramların yerini tamamen adı geçen siyasetçilerin aldığına dikkat çeker. Yazar bu gözlemini, eleştirel bir biçimde, aynı durumun ülke genelindeki köy kahvelerinde de geçerli olduğunu vurgulayarak ifade eder. Bu benzetme, eğitilmiş veya aydın kesimin de siyasi meseleleri yüzeysel bilgiyle tartıştığını ve bu anlamda halkın genelinden çok da farklı bir düzeyde olmadığını ima eder. Böylece Buğra, siyasal söylemin içeriğinden çok, kişilere indirgenmiş ve bilgi temeline dayanmayan bir tartışma zemininin oluştuğuna dikkat çeker.

Sonuç

Tarık Buğra, *Dönemeçte* romanında siyasal yozlaşmayı bireyler ve partiler üzerinden irdeleyerek, Türkiye'nin tek partili sistemden çok partili düzene geçiş sürecindeki sorunları eleştirel ve gerçekçi bir bakışla ortaya koyar. (Özcan,2018:144) Buğra, simgesel anlatımı merkeze aldığı romanında, "dönemeç" metaforu üzerinden Türkiye'nin demokrasiye geçiş sürecini sorgular. Bu metafor, toplumsal ve siyasal kırılma anlarını temsil ederken, demokratikleşme yolundaki belirsizlikleri ve yön arayışlarını da yansıtır. Yazar, Türkiye'nin bu kritik süreçten sağlıklı bir biçimde geçemediğini vurgularken, özellikle Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinde ortaya çıkan toplumsal kutuplaşmaya dikkat çeker. Bu bağlamda roman, tarihsel bir dönemin eleştirel ve gerçekçi bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Devlet ve demokrasi kavramlarına ilişkin bireysel görüşlerini satır aralarında okuyucuya hissettiren Tarık Buğra'nın romanındaki en önemli katkılarından biri, Anadolu insanının –daha geniş anlamda Türk toplumunun– otorite karşısındaki duruşunu görünür kılmasıdır. Bu duruş, yalnızca 1940'lı yıllarla sınırlı kalmayıp, 19. yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan tarihsel bir süreklilik içinde değerlendirilmelidir. Zira siyaset kurumu, çoğu zaman tek taraflı ve karşıtını dışlayıcı yapılar üzerine inşa edilmiştir. Buğra'nın söz konusu yapısal sorunu fark etmesi ve eserine yansıtması şaşırtıcı değildir; aksine, dönemin ruhunu anlamak açısından son derece anlamlıdır. Romanda ele alınan siyasi dönüşüm yalnızca sistemin değil, aynı zamanda halkın da kendi içsel yönelimlerinde bir "dönemeç"ten geçtiğine işaret eder. Bu bağlamda, günümüzde sıkça tartışılan "kamplaşma" olgusu da romanın satır aralarında sezdirilen önemli temalardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Kaynakça

- Belge, M., (2016), Edebiyat Üzerine Yazılar, İletişim Yayınları.
- Buğra, T., (2022), Dönemeçte, İletişim Yayınları.
- Eyigün, S., (2003), Edebiyatta Politik Roman, Aktif Yayınevi.
- Howe, I., (1987) Politik Roman Kavramı, Adam Sanat.
- Özcan, T., (2018), Tarık Buğra'nın Dönemeçte Romanında Dönem/Dönemeç, Türk Dili.
- Samsakçı, M., (2021), Siyaset ve Roman, Ketebe Yayınları.
- Yalçın, A., (2017), Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2017, Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, E. B., (2012), Hikâye ve Romanlarıyla Tarık Buğra, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.